

ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİNDE DÖNÜŞÜM VE YENİ EĞİLİMLER

Yard. Doç. Dr., Mehmet Hüseyin BİLGİN
Kadir Has Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

Giriş

1970'lerde gelişmiş ekonomilerde ortaya çıkan ve giderek derinleşerek uluslararası bir nitelik alan ekonomik kriz, birçok alanda değişimi zorunlu olarak gündeme getirmiş ve yeni gelişmelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Krizden çıkış için firmalar, egemen üretim sisteminde ve teknolojik paradigmada değişime gitmiş ve böylece yeni teknolojiler ve esnek üretim sistemleri ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak bu dönemde, küreselleşme hareketi de hızla gelişmiş ve devlet anlayışında ve uygulanan iktisat politikalarında da büyük değişimler yaşanmıştır.

Bu gelişmelerin endüstri ilişkileri üzerindeki etkisi çok büyük olmuştur. Bu gelişmelere bağlı olarak, geleneksel endüstri ilişkileri sistemi büyük bir dönüşüm geçirmiş ve endüstri ilişkileri alanında yeni eğilimler ortaya çıkmıştır. Geleneksel endüstri ilişkileri sisteminin üç aktöründen ikisi olan devletin endüstri ilişkileri sistemi içindeki rolünün değişmesi ve işçi sendikalarının güç kayıpları, söz konusu dönüşümün boyutlarını açıkça ortaya koymaktadır. Dönüşümle birlikte, sendikaları firmalardan uzak tutan insan kaynakları yönetimi politikaları ve sendikasız endüstri ilişkileri sistemi gibi yeni eğilimler de ortaya çıkmıştır.

1. Endüstri İlişkilerinde Yaşanılan Dönüşümün Temel Nedenleri

2. Dünya Savaşı sonrası dönemin egemen üretim sistemini oluşturan ve standart ürünlerin büyük ölçekli fabrikalarda kitlesel olarak üretilmesi biçiminde tanımlanan Fordist üretim sistemi (aynı zamanda bir gelişme/kalkınma stratejisi), 1970'li yıllara gelindiğinde krize girdi. Gelişmiş ekonomilerde üretkenlik ve kârlılık oranlarındaki düşüşle başlayan kriz, giderek derinleşerek uluslararası bir nitelik aldı. Krizle birlikte, ekonomik büyüme, sanayi üretimi büyüme hızı yavaşladı ve

işsizlik ve enflasyon artmaya başladı. Yine bu dönemde, uluslararası para ve sabit kur sistemi çöktü ve en önemli enerji kaynağı olan petrolün fiyatındaki dalgalanmalar fiyat istikrarını bozdu. Krizin giderek derinleşmesi, egemen üretim sistemi ve teknolojik paradigmada değişimi zorunlu olarak gündeme getirdi. Böylece, bir yandan yeni teknolojiler adı verilen mikroelektronik tabanlı teknolojiler, diğer yandan da esnek üretim sistemleri geliştirildi.

Gerçekten de, 1980'lerden sonra teknoloji alanında devrim niteliğinde gelişmeler yaşanmaktadır. Bir başka ifadeyle, imalat sanayiinde ürünlerin tasarımı ve üretiminde kullanılan bilgisayar destekli esnek otomasyon teknolojilerinin son yıllarda hızla yayılması, "ileri/yeni teknolojiler" (high-tech) olarak da adlandırılan bir teknolojik devrimin yaşanmasına yol açmıştır.¹ Yaşanılan teknolojik dönüşümün bir devrim niteliğinde olmasının nedeni, bu teknolojilerin toplumun tüm ilişkilerini ve ekonomiyi etkileyerek yeni üretim ilişkileri yaratmasıdır. Günümüzde, ekonominin bütün sektörlerinde büyük bir etkiye sahip olan yeni teknolojiler, endüstriyel üretimin doğasını da radikal bir biçimde değişime uğratmaktadır. Temelinde mikroelektronik teknolojsi alanındaki gelişmeler yatan yeni teknolojileri firmalar, kısa sürede benimseyerek üretim süreçlerine hızla adapte etmeye başlamışlardır.

Krizle birlikte, üretim sürecinden kaynaklanan aksaklıkların giderilmesi ve krizin aşılması için, üretim teknolojileri yanında üretim sisteminde de değişime gidilmiştir. Üretim ölçeğinin de küçüldüğü bu süreçte, post-Fordist ya da esnek üretim sistemleri olarak da adlandırılan yalın üretim ve esnek uzmanlaşma gibi yeni/esnek üretim sistemleri geliştirilmiştir. Böylece 1980'lerden sonra birçok firma, bir yandan esnek üretim sistemlerini uygulamaya başlamış, diğer yandan da yeni teknolojileri giderek daha yoğun bir biçimde üretim sürecine adapte etmiştir. Yeni teknolojilerin ve esnek üretim sistemlerinin gelişimi, firmalara büyük olanaklar sağlamaktadır. Bu bağlamda, bir ürünün üretiminden bir diğer ürünün üretimine geçişte çok az ayarlama zamanı ve bekleme süresi gerektiren, üretim süresini hızla ayarlayabilen programlanabilir esnek otomasyon teknolojileri ve esnek üretim sistemleri, 1980'lerden sonra sürekli dalgalanan piyasa talebine firmaların uyumunu da olanaklı kılmaktadır. Bir başka ifadeyle değişken tüketici taleplerine, küçük ve istikrarsız pazarlara uyum sağlayabilecek esneklikte üretim yapma ve ulusal ve uluslararası pazarlarda sürekli artan rekabet karşısında rekabet gücü kazanma amacı doğrultusunda, yeni teknolojiler ve esnek üretim sistemleri giderek artan bir yoğunlukta firmalar tarafından kabul görmektedir. Yeni teknolojilerin ve esnek üretim sistemlerinin gelişimi ve bu gelişimin ortaya çıkardığı değişimler, işgücü piyasasını, çalışma yaşamını ve endüstri ilişkileri

¹ M. H. Bilgin, **Yeni Teknolojiler ve Üretim Sistemlerindeki Değişimin Emek ve İstihdam Üzerindeki Etkileri**, Doktora Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2000, s. 36.

sistemlerini de büyük ölçüde etkilemiş ve bu alanlarda köklü dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur.

Yeni teknolojilere ve esnek üretim sistemlerine paralel olarak 1980'li yıllarda hızla gelişen küreselleşme hareketi de, ekonomi ve endüstri ilişkileri alanlarında büyük dönüşümlere yol açmıştır. Küreselleşme sürecinde, küresel boyutta ortaya çıkan önemli gelişmelerden biri üretimin de küreselleşmesi, bir diğeri de rekabetin giderek sertleşmesi ve küresel bir nitelik almasıdır. Böylece, uluslararası pazarlarda sert rekabetle karşılaşan firmaların, yeni yönetim/üretim modelleri, esnek firma, esnek çalışma biçimleri, vb., endüstri ilişkileri sistemlerini yakından ilgilendiren gelişmelere olan ilgileri giderek artmaktadır. Öte yandan, küreselleşme sürecinde ulusal sınırları aşan çokuluslu şirketlerin sayısının ve dünya ticaretindeki paylarının artması, bu şirketlerin önemini ve etkinliğini de artırmaktadır. Çokuluslu şirketlerin dolaysız sermaye yatırımları ve küresel mali sermayenin uluslararası hareketi, hükümetlerin ekonomik ve sosyal politikaları ve endüstri ilişkileri sistemini düzenleme gücü üzerinde büyük etki yaratmaktadır.² Bu nedenlerle küreselleşme olgusu, endüstri ilişkilerindeki dönüşümün temel bir nedeni olarak kabul edilmektedir.

Devlet anlayışında ve uygulanan iktisat politikalarında 1980'lerden sonra yaşanan değişimler de, endüstri ilişkilerindeki dönüşümün önemli bir nedenini oluşturmaktadır. Fordizmin egemen üretim sistemini oluşturduğu dönemde uygulanan Keynesçi iktisat politikaları, ekonomide olduğu gibi işgücü piyasasının ve endüstri ilişkileri sisteminin düzenlenmesi konularında da devlete önemli roller yokluyordu. Böylece bu dönemde, güçlü işçi sendikaları ortaya çıkmış ve işçi sendikalarının politik, ekonomik ve sosyal etkinliği de artmıştır. Ancak, Fordizmin 1970'lerdeki krizi, Keynesçi uzlaşmanın da sonunu getirdi. İktisat politikalarında ve devlet anlayışında değişim, genel olarak Keynesçi refah devletinden vazgeçilmesi ve reel ücretleri ve sendikaların gücünü azaltıcı politikalar içeren liberal politikalara dönüş biçiminde oldu. Bu süreçte, birçok hükümet Keynesçi talep yönetimi politikalarına olan güvenini kaybederek neo-liberal veya monetarist makroekonomik politikaları uygulamaya yöneldi. Devletin ekonomiye ve endüstri ilişkilerine müdahalesinden ve refah devleti politikasından geri dönüş anlamına gelen yeni liberalizm, endüstri ilişkileri sistemi ve işçi sendikaları için de büyük değişimler anlamına gelmektedir.³

Böylece, 1980'li yıllarda ortaya çıkan yeni teknolojiler, esnek üretim sistemleri ve küreselleşme gibi gelişmeler ve devlet anlayışında ve iktisat

² R. Hyman, "The European Union, Economic Globalisation and Industrial Relations", Türk **Endüstri İlişkileri Derneği**, IV. Ulusal Endüstri İlişkileri Kongresi, Kamu-İş Yayını, Ankara, 1995, s. 123.

³ Bilgin, a.g.e., s.59.

politikalarında yaşanan değişimler, endüstri ilişkilerinde köklü bir dönüşümün yaşanmasına yol açmıştır. Söz konusu gelişmelerin işgücü piyasası ve çalışma yaşamında ortaya çıkardığı değişimlerin de (esnek çalışma biçimleri, nitelikli işgücündeki artış, işgücü içinde kadın ve genç işgücü oranının artışı, istihdamın kompozisyonundaki değişim, vb.), endüstri ilişkilerindeki dönüşüm üzerinde etkisi büyük olmuştur.

2» Endüstri İlişkilerinde Dönüşümün Boyutları

1980'lerden sonra birçok alanda yaşanan hızlı ve kapsamlı gelişmeler, endüstri ilişkilerini de yakından etkilemiş ve endüstri ilişkilerinde belli bir dönüşümün yaşanmasına yol açmıştır. Değişimin hızı ve yönü bakımından ülkeler arasında farklılıklar görülmekle birlikte, söz konusu dönüşümün bu süreçte birçok ülkede yaşandığına tanık olunmaktadır. Bu dönüşümden en çok endüstri ilişkileri sisteminin üç aktöründen biri ve Fordist dönemde genel olarak işkolu düzeyinde örgütlenmiş olan işçi sendikaları etkilenmiştir. Böylece, tüm ülkelerde aynı boyutlarda olmamakla birlikte, işçi sendikalarının üye sayılarında ve yoğunluk oranlarında gerileme yaşanmış ve bu gerilemenin bir yansıması olarak da işçi sendikalarının ekonomik, politik ve sosyal etkinliğinde zayıflama eğilimleri ortaya çıkmıştır. Bir başka ifadeyle bu dönemde, birçok sanayileşmiş (ve az gelişmiş) ülkede sendikalaşma oranı ve toplu pazarlığın yoğunluğu dramatik bir biçimde azalmıştır.⁴

Endüstri ilişkilerindeki dönüşümün boyutları, işçi sendikalarının gücündeki azalmayla sınırlı kalmamış; toplu pazarlığın düzeyi ve kapsamında da büyük değişimler meydana gelmiştir. Bu dönemde, özellikle işçi sendikacılığının gücündeki gerilemeyle de birlikte, ulusal ve işkolu düzeyinde yapılan toplu sözleşmeler giderek önemini yitirmiş ve toplu sözleşmelerde ağırlık firma ve işyeri düzeyine doğru kaymıştır. Değişimin, sadece toplu sözleşmelerin düzeyiyle sınırlı kalmadığı, aynı zamanda toplu sözleşmelerin kapsadığı konular itibariyle de önemli değişimlerin yaşandığı görülmektedir. İşverenlerin ve sendikaların organizasyonunda ve toplu pazarlığın yapısında ademi merkezileşmeye yönelik bu eğilimlerin son yıllarda çok yaygınlaşmasına karşın, değişimin derecesi ve etkisi ülkeler arasında büyük farklılıklar göstermektedir.⁵

Endüstri ilişkilerindeki dönüşümle birlikte, endüstri ilişkileri sisteminin üç aktöründen biri olan devletin, sistem içindeki rolünde de büyük bir değişim

⁴ R. D. Lansbury ve C. Verevis, "Change and Continuity in Industrial Relations: An Introduction", **The Future of Industrial Relations** (ed. by J. R. Niland, R. D. Lansbury and C. Verevis), Sage Publication, 1994, s. 3.

⁵ D. VVinchester, "Globalization and the Transformation of Industrial Relations in the European Union", **Türk Endüstri İlişkileri Derneği**, V. Ulusal Endüstri İlişkileri Kongresi, Kamu-İş Yayını, Ankara, 1998, s.43.

meydana gelmiştir.⁶ Bu dönemde, özellikle Batı Avrupa'da birçok hükümet, aktif olarak ücret maliyetlerini düşürücü, işgücü piyasalarını kuralısızlaştırıcı, işyeri esnekliğini artırıcı ve sosyal yardımları zayıflatıcı politikalar izlemiştir. Örneğin, İngiltere'de Thatcher hükümeti, sendikaların etkinliğini azaltmak ve işgücü piyasası esnekliğini artırmak için bir dizi yasada değişiklik yapmış ve böylece İngiltere'de endüstri ilişkileri alanında önemli bazı değişimler ortaya çıkmıştır. Sendikaların üye yoğunluğu azalmış, fakat daha da önemlisi toplu pazarlığın kapsamına giren işçi sayısı dramatik bir biçimde azalmıştır.⁷ Böylece, İngiliz endüstri ilişkilerinde ağırlık merkezi firma ve işyeri düzeyine kaymıştır. Hükümetlerin sendikalara ve toplu pazarlığa yönelik politikaları ve yasal düzenleme seviyesi, sendika üyeliğini ve sendikaların sosyo-ekonomik güçlerini büyük ölçüde etkilediğinden,⁸ devletin rolündeki bu değişimin endüstri ilişkileri sistemi üzerindeki etkisi çok büyük olmuştur.

Bu dönemde hızla gelişen küreselleşme hareketi ve uluslararası ekonomideki değişimler de, ulusa! makroekonomik ve sosyal politikalar ve bu politikaların biçimlendirdiği endüstri ilişkileri sistemleri üzerinde büyük etki yapmıştır. Bir başka ifadeyle, küresel mali piyasalar karşısında ulusal ekonomik politika belirlemenin kısmen yok oluşu, ulusa! işgücü piyasalarının düzenlenmesi ve ulusal endüstri ilişkileri politikalarının koordinasyonunda hükümetin, işverenlerin ve işçi sendikalarının çıkarlarının geniş koalisyonunu da bozmuştur.⁹ Küresel sermaye ve bu süreçte sayıları ve önemleri hızla artan çokuluslu şirketler karşısında, işçi sendikalarının ulusal düzeyde sahip oldukları örgütleriyle gösterdikleri başarının da oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.¹⁰ Öte yandan, uluslararası ekonomik çevrede yaşanan köklü değişimler, firmaların organizasyon yapısı, strateji, kültür ve çalışma koşullarında da önemli değişimleri beraberinde getirmiştir.¹¹

3. Endüstri İlişkilerinde Yeni Eğilimler

1980'lerden sonra yaşanan post-Fordist yeniden yapılanma sürecinde endüstri ilişkilerinde ortaya çıkan dönüşümle birlikte, endüstri ilişkilerinin yeni boyutlar kazandığına ve bu alanda yeni eğilimlerin ortaya çıktığına tanık olunmaktadır. Gerçekten de bu dönemde, bir yandan uygulanan neo-liberal iktisat politikalarının da etkisiyle sendikacılığa karşı ideolojik anlamda bir saldırı

⁶ Lansbury ve Verevis, a.g.m., s.4.

⁷ W. Brown, "The Contraction of Collective Bargaining in Britain", *British Journal of Industrial Relations*, Vol. 32, No. 1, June 1993.

⁸ R. J. Adams, "State Regulation of Unions and Collective Bargaining: An International Assessment of Determinants and Consequences", *The Future of Industrial Relations* (ed. by I R. Niland, R. D. Lansbury and C. Verevis), Sage Publication, 1994, s. 57.

⁹ VVinchester, a.g.m., s. 40.

¹⁰ Hyman, a.g.m., s.123.

¹¹ P. B. Beaumont, *Change in Industrial Relations: The Organizations and Environment*, Routledge, New York and London, 1990, s. 17.

başlatıldığı, diğer yandan da giderek sertleşen küresel rekabetin sendikacılığın ideolojik temellerinde köklü değişikliğe neden olduğu ve bu gelişmelerin firma-çalışan işbirliğini ön plana çıkardığı görülmektedir. Bir başka ifadeyle, yönetimin işçi sendikalarıyla diyalogunun, takım çalışması, kalite çemberleri, toplam kalite yönetimi, esnek çalışma, vb., bu dönemde geliştirilen ve firma-çalışan işbirliğini öngören işyeri endüstri ilişkileri mekanizmalarının uygulama sürecini zayıflattığına inanılmaktadır. Bu nedenle, firma yönetimlerinin sendikaları, kendi otoritelerine ve üretim süreci üzerindeki kontrollerine karşı bir tehdit olarak gördükleri ve sendikaları firmadan uzak tutmaya çalıştıkları belirtilmektedir.¹²

Bu gelişmeler nedeniyle 1980 sonrasında, işçi sendikaları için de yeni oluşumlar ve yeni senaryolar ortaya atılmıştır. Endüstri ilişkilerinin geleceği ile ilgili ileri sürülen birçok görüşte, sistemden bir kaçış sürecinin yaşanmakta olduğu ve sistemin bir daralma sürecine girdiğinin belirtilmesi, gelecekte işçi sendikalarının varlıklarını sürdüremeyecekleri ile ilgili görüşlerin bile ileri sürülmesine yol açmıştır. Bütün bu görüş ve senaryolara rağmen, işçi sendikalarının gelecekte de varlıklarını sürdürecekleri rahatlıkla söylenebilir.¹³ Ancak gelecekte sendikaların varlıklarını sürdürememeleri ya da güçleri çok zayıflamış bir biçimde sürdürmeleri söz konusu olursa, inisiyatifin tamamen yönetimin eline geçtiği bir endüstri ilişkileri sisteminin ortaya çıkacağı açıktır. Bu durumda da, ya insan kaynakları yönetimi endüstri ilişkilerinin yerini alacak, ya da sendikasız endüstri ilişkileri sistemi daha da gelişecektir.¹⁴

Endüstri ilişkileri sistemindeki daralmayla birlikte yönetimin inisiyatifinde gelişen önemli bir eğilim, insan kaynakları yönetiminin (İKY) endüstri ilişkileri sisteminin yerine geçmesi eğilimidir. Daha yoğun olarak büyük ölçekli ve sendikalı firmalarda uygulanan insan kaynakları politikalarıyla firmalar, işçilerle dolaysız iletişimin yeni biçimlerini yaygın olarak kullanmaya başlamışlardır. Çalışanların firma yönetimine artan bir şekilde katılımını ve bazı teşvik edici ödüllendirme yöntemlerini kapsayan insan kaynakları yönetimi uygulamalarıyla firma-çalışan bütünleşmesinin sağlandığına inanılmaktadır. Böylece firma düzeyinde, firma-çalışan ilişkileri reorganize edilerek insan kaynakları yönetimi politikaları yeni olanaklar yaratan sarsıcı bir güç olarak tanıtılmakta ve endüstri ilişkilerine ve sendikacılığa yeni bir boyut getirilmektedir. Ancak, insan kaynakları yönetimi politikalarının firmalar tarafından uygulanma boyutunun farklılıklar içerdiği görülmektedir. Örneğin, genelde Avrupa firmaları sendikayı dışlamayarak insan kaynakları yönetimi uygulamalarını endüstri ilişkileri sistemleri ile paralel

¹² Adams, a.g.e., s. 43.

¹³ M. F. Bognanno ve M. M. Kleiner, "Introduction: Labor Market Institutions and the Future Role of Unions", *Industrial Relations*, Vol. 31, No. 1, Winter 1992, s. 7.

¹⁴ N. Kurtulmuş, "Post-Endüstriyel Dönüşüm Sürecinde Geleneksel Endüstri İlişkilerinde Kriz ve Yeni Arayışlar", **Türk Endüstri İlişkileri Derneği**, IV. Ulusal Endüstri İlişkileri Kongresi, Kamu-İş Yayını, Ankara, 1995, s.199.

götürürken, Japon firmaları gittikleri pek çok yerde sendikayı dışlama eğilimi göstermektedirler.¹⁵ Bu nedenlerle, insan kaynakları yönetimi politikalarını bir sendikadan kaçınma stratejisi olarak değerlendirmek ve çalışanların yönetime katılma düşüncesini, sendikaları zayıflatıcı, sendikal örgütlenmenin yerini alacak bir gelişme olarak görmek mümkündür.¹⁶

Endüstri ilişkilerindeki dönüşüm sürecinde ortaya çıkan bir diğer temel eğilim ise, sendikaların güç kayıplarına bağlı olarak sendikasız endüstri ilişkilerinin yaygınlaşması eğilimidir. Gerçekten de, 1980'lerden sonra endüstri ilişkileri sisteminin hızlı bir küçülme ve daralma eğilimine girdiği, bu eğilimin sendikasız endüstri ilişkilerinin gelişmesine yol açtığı ve bu dönemde sendikasız sistemin hızlı bir şekilde gelişerek birçok ülkede baskın hale geldiği görülmektedir.¹⁷ Bir başka ifadeyle, 1980'lerden sonra özellikle 1990'ı yıllarda, bir yandan sendikasız firmaların, diğer yandan da birçok firma tarafından sendikasız endüstri ilişkilerinin sendikalı endüstri ilişkileri yerine ikame edilmeye çalışılmasının artan trendine tanık olunmaktadır. Ayrıca, ortaya atılan görüşlere göre, sendikasız endüstri ilişkileri sisteminin gelişimi devam edecek ve gelecekte geleneksel endüstri ilişkilerinin yerini alacaktır.

Sonuç

Geleneksel endüstri ilişkileri, işçi ve işverenlerin taraf olarak katıldıkları bir endüstri ilişkileri sistemini ve toplu pazarlık düzenini ifade etmektedir. Buna karşın, endüstri ilişkilerindeki dönüşümle birlikte ortaya çıkan yeni endüstri ilişkilerinde, firma yönetimlerinin sendikaları firmadan uzak tutmak için stratejiler geliştirdikleri ve çalışanlarla dolaysız ilişkiler kurdukları görülmektedir. Endüstri ilişkilerindeki dönüşümle birlikte ulusal seviyedeki üçlü yapının da bozulduğuna tanık olunmaktadır.

Firma yönetimleri tarafından geliştirilen ve sürekli artan küresel rekabet karşısında firma-çalışan bütünleşmesini sağlayarak firmanın başarısını artıran insan kaynakları yönetimi politikaları ve sendikasız endüstri ilişkileri sisteminin, işçi sendikaları için de anlamı çok büyüktür. Çünkü bu uygulamalar, aynı zamanda sendikaları firmalardan uzak tutmayı amaçlamaktadır. Bu nedenlerle, 1980'lerden sonra birçok ülkede işçi sendikalarının güç kayıplarına ve yaşam mücadelelerine tanık olunmaktadır. Sendikaların geleceği büyük ölçüde, çalışanları üyelik konusunda ikna ve bu konuda yeni politikalar geliştirebilme kabiliyetleri tarafından belirlenecektir. Bu da, geleneksel sendikacılık anlayışında önemli revizyonlar ve politika değişimlerini zorunlu kılmaktadır.

¹⁵ A. R. Büyükuşlu, "Çokuluslu Şirketler ve Endüstri İlişkilerinde Yeni Perspektifler", **Türk Endüstri İlişkileri Derneği**, V. Ulusal Endüstri İlişkileri Kongresi, Kamu-İş Yayını, Ankara, 1998, s. 97.

¹⁶ A. Freedman, "How the 1980's Have Changed Industrial Relations", *Monthly Labor Review*, May 1988, s. 35.

¹⁷ A. Şenkal, **Sendikasız Endüstri İlişkileri**, Kamu-İş Yayını, Ankara, 1999, s. 26-27.

Kaynaklar

- Adams, R. 3.**, "State Regulation of Unions and Collective Bargaining: An International Assessment of Determinants and Consequences", **The Future of Industrial Relations** (ed. by J. R. Niiand, R. D. Lansbury and C. Verevis), Sage Publication, 1994, pp. 41-62.
- Beaumont, P. B., **Change in Industrial Relations: The Organizations and Enviroment**, Routledge, New York and London, 1990.
- Bilgin, M. H., **Yeni Teknolojiler ve Üretim Sistemlerindeki Değişimin Emek ve İstihdam Üzerindeki Etkileri**, Doktora Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2000.
- Bognanno, M. F. ve Kleiner, M. M., "Introduction: Labor Market Institutions and the Future Role of Unions", *Industrial Relations*, Vol. 31, No. 1, VVinter 1992, pp. 1-12.
- Brown, W., "The Contractlon of Collective Bargaining in Britain", *British Journal of Industrial Relations*, Vol. 32, No. 1, June 1993, pp. 189-200.
- Büyükuşlu, A. R., "Çokuluslu Şirketler ve Endüstri İlişkilerinde Yeni Perspektifler", **Türk Endüstri İlişkileri Derneği**, V. Ulusal Endüstri İlişkileri Kongresi, Kamu-İş Yayını, Ankara, 1998, s. 89-107.
- Freedman, A., "How the 1980's Have Changed Industrial Relations", *Monthly Lahor Review*, May 1988.
- Hyman, R., "The European Union, Economic Giobalisation and Industrial Relations", **Türk Endüstri İlişkileri Derneği**, IV. Ulusal Endüstri İlişkileri Kongresi, Kamu-İş Yayını, Ankara, 1995, s. 119-127.
- Kurtulmuş, N., "Post-Endüstriyel Dönüşüm Sürecinde Geleneksel Endüstri İlişkilerinde Kriz ve Yeni Arayışlar", **Türk Endüstri İlişkileri Derneği**, IV. Ulusal Endüstri İlişkileri Kongresi, Kamu-İş Yayını, Ankara, 1995, s. 181-206.
- Lansbury, R. D. ve Verevis, C., "Change and Continuity in Industrial Relations: An Introduction", **The Future of Industrial Relations** (ed. by J. R. Niiand, R. D. Lansbury and C. Verevis), Sage Publication, 1994, pp. 3-15.
- Şenkal, A., **Sendikasız Endüstri İlişkileri**, Kamu-İş Yayını, Ankara, 1999.
- Winchester, D., "Giobalization and the Transformation of Industrial Relations in the European Union", **Türk Endüstri İlişkileri Derneği**, V. Ulusal Endüstri İlişkileri Kongresi, Kamu-İş Yayını, Ankara, 1998, s. 37-46.